

ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜNDE AFET DİPLOMASİSİ

“

Felakete diplomasi penceresinden bakıldığında, doğal afetlerle çatışma olgusu arasındaki bağlantıyı görebiliriz ancak bu bağlantının pozitif mi yoksa negatif mi etki yaratacağı afetin boyutu ve afet dışındaki diğer faktörlere bağlıdır. Bu faktörlerin çok yönlü oluşu, afet diplomasisinin çatışma çözümüne yönelik etkilerini sınırlandırabilmektedir.

”

DR. GÜLER KALAY

Akademişyen ÜSKÜDAR ÜNİ.

Doğal afetler, insanın doğa karşısındaki acizliğini yeniden hatırlatır. Belki de büyük doğal afetler meydana geldiğinde çatışmalı konuların bir kenara bırakılıp, destek ve yardımlaşma duygularının öne çıkması bu sebeptendir. Bu yardımlaşma ve dayanışma duygusu zamanla diplomatik bir özellik ka-

zarak afet diplomasisi denilen kavramın üretilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda önemli bir sorunsalla karşılaşırız: Yerkürenin uzun tarihinde pek çok kez görülen doğal afetler, siyasi tarihi nasıl etkilemiştir?

Harvard Üniversitesi Sosyoloji Bölümü kurucularından olan Rus asıllı sosyolog Pitirim Alexandrovich Sorokin, “Felaketlerde İnsan ve Toplum” adlı çalışmasında felaketlerin kutuplaştırıcı etkisini açıklamaktadır. Sorokin modern

uygarlığın krizlerinden çıkış yolu arayan tutkulu bir sosyolog olarak felaketlerin nüfusun farklı kesimlerinde çeşitlenmesi ve kutuplaşmasına ilişkin genel prensiple biyolojik ve psikososyal açıdan birbirinden farklı insan ve insan gruplarının deneyimlerinin de farklı olacağını dolayısıyla belirli bir felaketin etkilerinin de aynı olmadığını belirtmektedir. Doğal afetlerin çatışmalarla ilişkisini doğrudan araştıran çalışmaların ve vaka analizlerinin azlığı, bizi “afet diplomasisi kavramıyla” sınırlı kalmaya zorlamaktadır. Oysa uzun ve kısa vadede bir afetin çok yönlü ulusal ve uluslararası etkileri-ekonomik, sosyolojik, çevresel, psikososyal, psikopolitik, ekonomipolitik gibi siyasal tarihe yön verebilmektedir. Tüm bu etkileri sadece “diplomasi” kavramıyla açıklayabilmek zordur.

Bir felakete diplomasi penceresinden bakıldığında, doğal afetlerle çatışma olgusu arasındaki bağlantıyı görebiliriz ancak bu bağlantının pozitif mi yoksa negatif mi etki yaratacağı afetin boyutu ve afet dışındaki diğer faktörlere bağlıdır. Bu faktörlerin çok yönlü oluşu, afet diplomasisinin çatışma çözümüne yönelik etkilerini sınırlandırabilmektedir. Bu bağlamda ikinci bir sorunsal karşımıza çıkmaktadır: Doğal felaketler, mevcut çatışmalara son verebilir mi veya tersinden doğal felaket zamanlarında yeni çatışmalar ortaya çıkabilir mi?

AFETLER VE ÇATIŞMA: VAKA İNCELEMELERİ

Felaketlerin ortaya çıkardığı ani kırılmalar ve değişimler, olağanüstü koşullar yaratabilmekte ve olağan sorunların da büyümesine neden olabilmektedir. Sağlık, çevre, barınma, gıda gibi temel sorunların ortaya çıkması sosyolojik ve siyasal alanda yapısal bozulmalara da yol açabilmektedir. Yönetimsel boşluk ve güvenlik krizi gibi unsurların oluşması ise adli vakaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bölgesel etkideki bir doğal afetle ortaya çıkan

sorunlar bu sebeplerle bölge dışına ve ülke dışına da etki edebilmektedir. Bu gibi olasılıklar yeni çatışmaların ortaya çıkmasına fırsat yaratabilmektedir.

Yunanistan ve Türkiye arasındaki felaket zamanlarında gelişen karşılıklı dayanışma, afet diplomasisine tipik bir örnektir. Birbirine karşı milliyetçilikler bağlamında kurulan iki devlet arasındaki inişli çıkışlı -daha çok çekişmeli- ilişki, 1941-1942 tarihleri arasında Yunanistan'da yaşanan kıtlık günlerinde, 1999 İzmit-Gölcük depreminde, Yunanistan depreminde ve en son 6 Şubat 2023 depreminde keskin bir yumuşamayla dönemsel olarak karşılıklı dostane ilişkiye dönüşmüştür.

Burada Guatemala ve Bangladeş gibi oldukça spesifik örnekleri hatırlayacak olursak bir doğal afetin çok yönlü etkilerini ve yapısal değişimi zorlayan sonuçlarını daha açık görebiliriz. 1976 yılındaki depremin Guatemala'da ortaya çıkardığı gıda krizi, iç çatışma ve yönetim değişikliğine yol açarken, 1970 yılındaki tayfun felaketi Doğu Pakistan'da iç savaşı tetiklemiş ve Bangladeş devletinin kurulması gibi uluslararası bir durum görülmüştür. Afetlere bağlı olarak gelişen afet diplomasisi, var olan çatışma faktörlerini tümüyle ortadan kaldırmaz ve genellikle uzun

vadeli bir uzlaşma ortamı da yaratmaz ancak yine de doğal afetler ve çatışmalar arasındaki ilişkiyle ilgili literatüre bakılarak doğal afetlerin, çatışmaları görece azalttığını söylemek mümkündür. Sorokin'in "yaratıcı özgeçicilik psikolojisi" olarak tanımladığı şey, bir felaketin akut döneminde yardımseverlik, dayanışma, kardeşlik duygularının terapötik etkilerinin toplumsal iyileşmeyi sağlayacağına yönelik varsayımdır.

Ilan Kelman'ın "afet diplomasisi teorisi" afetlerin çatışmalı devletler arasında uzlaşma sağlayıcı bir fırsat yarattığı üzerinedir. Yunanistan ve Türkiye arasındaki felaket zamanlarında gelişen karşılıklı da-

yanışma, afet diplomasisine tipik bir örnektir. Birbirine karşı milliyetçilikler bağlamında kurulan iki devlet arasındaki inişli çıkışlı -daha çok çekişmeli- ilişki, 1941-1942 tarihleri arasında Yunanistan'da yaşanan kıtlık günlerinde, 1999 İzmit-Gölcük depreminde, Yunanistan depreminde ve en son 6 Şubat 2023 depreminde keskin bir yumuşamayla dönemsel olarak karşılıklı dostane ilişkiye dönüşmüştür. Varoluşlarını birbirlerinin "ötekisi" olarak ortaya koymuş olan bu iki devletin ve iki halkın var olan ön yargılarını birdenbire geçersiz kılan şey, Kelman'ın bahsettiği düşman hükümetleri daha fazla uzlaşmaya doğru hareket etmeye zorlayan "felaket sonrası öz-

gecil ve insani zorunluluklar”dır. 2001 ve 2005 yıllarındaki depremlere bağlı olarak Hindistan ile Pakistan arasındaki ilişkilerin yumuşaması da yine “afet diplomasisi” özelinde ele alınabilir. 2004 yılındaki tsunami felaketinde mağdur gruplara yardım için seferberliğe katılan Tamil Kaplanları örneğinde olduğu gibi mevcut çatışma içindeki marjinal grupların afete bağlı gelişen koşullarda çatışmayı sonlandırabildiği görülmektedir. Afetle ilgili olarak gelişen afet diplomasisi geleneksel veya fiziki çatışma hâlindeki taraflar arasında bir yumuşama ve özgecilik yaratsa da uzun vadede afet dışı faktörlerin karşılıklı ilişkilerde

daha etkili olmasına bağlı olarak kalıcı olamadığı söz edilen vakalarda da görülmüştür. Ülke içi çatışmaların afetlere bağlı olarak durma noktasına gelmesi veya sona ermesi de mümkündür. Buna genellikle afete bağlı olarak ortaya çıkan fiziksel yıkım, diğer temel insani ve yaşamsal gereksinimlere ulaşma çabası gibi nedenlere bağlı olarak çatışma olanaksız hâle gelebilmektedir. Bu gibi durumlarda genellikle akut dönemin zorluğuna bağlı olarak çatışma afetzedelerle hükümet yetkilileri veya devlet yönetim organları arasında olabilir. Diğer yandan bu dönemin uzunluğuna bağlı olarak farklı sosyal gruplar arasındaki eşitsizlik de farklı bir sosyal çatışmaya neden olabilmektedir. 6 Şubat depreminde etkilenen bölgelerde yerel halkla Suriyeli sığınmacılar arasında zaman zaman görülen gerginlikleri örnek verebiliriz. Etnisite, cinsiyet ve sınıfsal gibi toplumsal kırılma noktalarının genellikle politik ekono mi bağlamda ortaya çıkan olumsuz koşulların bir doğal afetle aniden çakışmasıyla sosyal çatışma olasılığı artabilir.

Genel olarak afet diplomasisinin etkili olduğu çatışmalı taraflara bakıldığında coğrafi yakınlık veya bölgedaşlık göze çarpmaktadır. Bu da aslında benzer risklere maruz kalma ihtimalinin yüksekliğine bağlı bir empati refleksi geliştiğini de ifade edebiliriz. Doğa karşısındaki zayıflığına yakından tanık olunması mevcut sorunları veya çatışma nedenlerini ötelenebilir hâle getirebilmektedir. Burada insani duygular ve özgecilik en azından akut dönemde kendini göstermektedir. Felaket zamanlarında insan, modern kentsel kültürün

içinde hem özne hem nesne olabileme özelliğinden sıyrılıp sadece özne olabilmektedir. Ben ve diğerleri/öteki olguları modern insanı hem özne hem nesne hâline getirmekte, modern kültürün düşük bağlamlı toplumlarında özne/nesne diyalektiği aidiyetlik çerçevesinde tanımlanmaktadır. Beklenmedik ve ani bir şiddetli uyaran olarak doğal afetler, korkuyu ve belki de yaşamda kalma güdüsünü uyarak insanın aidiyetlik çerçevesini siler, salt “insan-özne” olan özünü fark etmesini sağlar.

İnsan sadece ö “zne” olduğunda bir diğer insan olan ö “zne”yi artık öteki/diğeri olarak değil; kendinden olan, komşu olarak algılayabilmektedir. Doğal afetlerin özellikle akut dönemleri bu nedenle grup içi ilişkileri yeniden örgütleme özelliğine sahiptir. Yakın coğrafyalarda bulunan çatışmalı devletlerin veya grupların afet dönemleri gibi kriz anlarında “afet diplomasisi” çerçevesinde sergiledikleri yardımlaşma ya da diğerkâmlık davranışları çatışmanın yönetilebilir veya çözülebilir hâle getirilmesi için fırsat yaratabilmektedir. Buna rağmen çatışmaların temelini oluşturan diğer faktörlerin yoğunluğu daha belirleyici olacak ve akut dönem sona erdikten sonra yeniden aktive olabileceklerdir. Sonuç olarak, afetlere bağlı olarak gelişen çatışmalar, mevcut koşulların çeşitliliği ve yönetilebilirliklerine bağlı olarak önemli sonuçlar doğurabilir. Afetin yarattığı sosyal, ekonomik, insani sorunların çözülebilir olması çatışma nedenlerini ortadan kaldıracabileceği gibi afetle birlikte mevcut sorunlar daha da büyüyerek köklü iktidar değişimlerine neden olabilmektedir. ■

